

Mirqədirova Şəbnəm¹¹
**AZƏRBAYCAN VƏ YAPON DİLİNDƏ FEİLİN ŞƏRT FORMASININ
 OXŞAR VƏ FƏRQLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Bildiyimiz kimi, bütün dünya dillərinin, eləcə də yapon dilinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Yapon dili aqlutinativ dillər qrupuna aid edilir. O, danışıq formalarının spesifikliyi, leksik quruluşuna görə digər dillərdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Bu cəhət feilin böyük kateqoriyalarından biri hesab edilən feilin şəkillərinə də aid etmək olar. Bildiyimiz kimi, feilin şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişən formalarına feilin təsriflənən formaları deyilir. Feilin təsriflənən formalarına feilin şəkilləri daxildir. Feilin şəkilləri danışan (haqqında danışılan) şəxsin görülən işə, hərəkətə münasibətini bildirir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan dilində feilin 6 forması (şekli) vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Əmr 2. Xəbər 3. Arzu 4. Vacib 5. Lazım 6 Şərt

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq yapon dilində feilin 4 forması (şekli) vardır: 1. Əmr şəkli - 命令形 (meireikei) 2. Arzu şəkli - 意向形 (ikoukei) 3. Qadağa şəkli - 禁止形 (kinshikei) 4. Şərt şəkli - 条件形 (coukenkei)

Təbii ki, formaların hər biri özünəməxsus cəhətlərə və spesifik xüsusiyyətlərə malikdirlər. Göründüyü kimi, həm say baxımından, həm də şəkil baxımından bu iki dildə fərqliliklər vardır. Yapon dilinin Azərbaycan dili ilə müqayisədə fərqlilikləri böyük olan əsas şəkillərdən biri feilin şərt şəkli hesab edilir. Yapon dilində şərt budaq cümlələrini bildirən ifadələr coukenhyougen (条件表現 - coukenhyougen) adlanır. Yapon dilində Azərbaycan dilindən fərqli olaraq 4 əsas şərt bildirən ifadələr var. Əlbəttə, bunlar hamısı eyni mənəni vermir. Bunların oxşar cəhətləri olmaqla bərabər, fərqli cəhətləri də vardır. Hər birinin özünəməxsus işlənmə yeri və mənaları vardır. Bunları ayırmaq bəzən çox çətin olur və bir çox suallar yaradır. Yapon dilində şərt bildirən ifadələr heç də həmişə Azərbaycan dili feillərinin şərt şəkli və şərt budaq cümləsi kimi tərcümə olunmur. Məsələn, bəzən zaman budaq cümləsi və s. kimi olunur. Burada Azərbaycan dili qrammatikasına nəzər salaq. Azərbaycan dilində feilin şərt şəkli feilin kökünə şərt şəkilçisi olan -sa² şəkilçisini və mənsubiyyət şəkilçisini əlavə etməklə düzəlik.

Məs: getmək

get+sə+m	get+sə+k
get+sə+n	get+sə+niz
get+sə	get+sə+(lər)

Yapon dilində isə əsas şərt bildirən ifadələr: 「と」(to), 「ば」(ba), 「たら」(tara), 「なら」(nara). Bunların hamısının xüsusi düzəlmə qaydaları olub, hər birinin özünəməxsus işlənmə yerləri vardır. Sadalanan bu formalardan tamamilə şərti ifadə edən, Azərbaycan dili ilə müqayisə ediləcək forma 「ば」(ba) forması hesab edilir. Bu nitq quruluşu budaq cümlədə göstərilən hərəkət yaxud vəziyyətlə, baş cümlədə göstərilmiş hərəkət və ya vəziyyət arasındakı şərti əlaqəni ifadə edir. Əgər budaq cümlədə və baş cümlədə mübtədə eyni bir şəxsdirsə, bu zaman iradi fellərdən (意思動詞 - ishidoushi) istifadə edilmir. Yapon dilində 「ば」(ba) hissəciyi ilə düzələn şərt forması aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

動詞 (doushi) Feil

Iグループ	行く (getmək)	一行けば
	iku	ikeba
IIグループ	見る (yemək)	一見れば
	miru	mireba
IIIグループ	する (etmək)	一すれば
	suru	sureba
	来る (gəlmək)	一來れば
	kuru	kureba

形容詞 (keiyoushi) sifət

い形容詞

悪い (pis)	一悪ければ
warui	warukereba

な形容詞

静かな (sakit)	一静かなら (ば)
shizukana	shizukanara

名詞 (meishi) isim:

学生 (tələbə)	一学生なら (ば)
gakusei	gakuseinara

Yuxarıdakı nümunələrdə göründüyü kimi, bəzi sifətlərdə və isimlərdə 「ば」(ba) əvəzinə 「ならば」(naraba) işlənilir.

Bu nitq forması 「ば」(ba) əsasən aşağıdakı hallarda işlənilir:

1. Müəyyən hadisənin baş verməsi üçün hansı şərtlərin vacib olmasını bilmək istədiyimiz hallarda:

ボタンを押せば、窓が開きます。

Botan-o oseba, mado-ga akimasu.

Düyməni bassan, pəncərə açılacaq.

¹¹ Bakı Dövlət Universiteti, E-mail: shebnemmirqedirova@gmail.com

2. Nəql edilən məsələ barədə III şəxsin fikrini öyrənmək üçün:

ほかに意見がなければ、これで終わりますよ。

Hokani iken-ga nakereba, kore-de ovarimashou.

Başqa fikriniz yoxdursa, ele burada sona çatdıraq.

3. 「ば」 (ba) ifadəsi şərtlilik ifadə edən, yəni Azərbaycan dilinə şərt budaq cümləsi kimi tərcümə olunan cümlələrdə işlənilir, “əgər” 「もし」 (moshi) mənasını verir. Məsələn:

もし明日お金を返さなければ問題になる。

Moshi ashita o-kane-o kaesanakereba mondai-ni naru.

Əgər pulu sabah qaytara bilməsəm, problem olar.

4. 「ば」 (ba) ifadəsi kimsə nəşə soruşan vaxt, 2 şərt olub bu şərtlərdən hansının baş verəcəyi təyin edilə bilinməyən vaxt işlədilir. Çox vaxt cümlə 「...ば...が、...ば...。」 quruluşlu olur. Məsələn:

A: 今度の日曜日に何をするつもりですか？

B: 雨が降れば、うちで本を読むつもりですが、雨が降らなければ、友達と海へ行くつもりです。

A: Kondo-no nichiyoubi-ni nani-o suru tsumoridesuka.

B: Ame-ga fureba, uchi-de hon-o yomu tsumoridesu-ga, ame-ga furanakereba, tomodachi-to umi-he iku tsumoridesu.

A: Bu bazar günü nə etmək fikrindəsən?

B: Yağış yağsa, evdə kitab oxuyacağam, amma, yağış yağmasa, dostumla dənizə gedəcəyəm.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yapon dilində şərti asılılığı ifadə etmək üçün bir neçə forma (「と」 to, 「ば」 ba, 「たら」 tara, 「なら」 nara) vardır. Bunlardan biri 「と」 (to) formasıdır. Bu şərti quruluş budaq cümlədə göstərilən hərəkət, baş cümlədə göstərilən hərəkətin nəticələri kimi meydana gəlir. 「と」 (to), həm də、

「ば」 ba quruluşu danışan şəxsin arzusu, icazə və xahişi zamanı işlənmir. Məsələn:

* 東京へ来れば、ぜひ連絡してください。

Bu şərt forması ancaq felin lüğət formasına 「辞書形」 (jishokei) 「と」 hissəcini əlavə etməklə düzəlir.

Məsələn:

「動詞」 (doushi)

Fellər.

I グループ : 行く (getmək)~ 行くと

iku ikuto

II グループ 食べる - 食べると

taberu taberuto

III グループ する - すると

suru suruto

来る - 来ると

kuru kuruto

Ümumiyyətlə, 「と」 (to) ifadə vasitəsilə düzələn cümlələr şərt budaq cümləsi mənasını vermədiyi üçün, Azərbaycan dilinə əsasən zaman budaq cümləsi kimi tərcümə olunur. Çünki şərt budaq cümlələrində şərt qoyulur, güman, yaqinlik bildirir.

1) 春になると暖かくなる。

Haru-ni naru-to atatakaku naru.

Yaz gələndə havalar mülayimləşir.

Yapon dilində şərt bildirən ifadə vasitələrindən biri də 「たら」 (tara) formasıdır. 「たら」 (tara) 「ば」 (ba) formasına nisbətən danışq dilində çox istifadə olunur. 「たら」 (tara) forması sözlərin 「た形」 (takei) formasına 「ら」 (ra) əlavə etməklə düzəlir. 「た形+ら」 Məsələn:

降る(yağmaq) - 降ったら, 食べる(yemək) - 食べたたら, する(etmək) - したら, 来る(gəlmək) - 来たたら, 高い(baha,hündür) - 高かったら, きれいな(gözəl) - きれいだったら, 学生(tələbə) - 学生だったら

Yuxarıdakı nümunədən görüldüyü kimi, 「たら」 (tara) hissəcini bir sıra sifətlərə və isimlərə 「だたら」 (dattara) kimi əlavə olunur.

Qeyd etdiyimiz kimi, 「たら」 (tara) ifadəsi 「ば」 (ba) ifadəsi ilə oxşar olsa da, 「たら」 (tara) gündəlik danışqda daha çox istifadə olunur. Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, yalnız şifahi nitqdə daha çox istifadə olunur. Yazılı nitq zamanı (qəzet və məqalələrdə, işgüzar məlumatlarda) istifadə edilmir. Ümumiyyətlə, 「たら」 (tara) ifadəsi 2 halda istifadə olunur: şərti asılılığın ifadə edilməsi və şərti zaman asılılığının ifadə edilməsi.

「たら」 (tara) forması da 「ば」 (ba) kimi Azərbaycan dilində olan şərt budaq cümləsini ifadə edən cümlələrdə işlənilir, güman, yaqinlik, “əgər” mənası verir. Məsələn:

時間がなかったら、テレビを見ません。

Cikan-ga nakereba, terebi-o mimasen.

Vaxtım olmasa, televizora baxmayacam.

「なら」 (nara) da yapon dilində şərt bildirən ifadə vasitələrindən biridir. Bu forma həmsöhbət tərəfindən başlanılmış söhbəti davam etdirdikdə istifadə olunur.

温泉に行きたいんですが、どこかいい所ありませんか。

...温泉なら、白馬がいいですよ。

Onsen-ni ikitaindesu-ga, doko-ka ii tokoroarimasenka.

...Onsen-nara, hakuba-ga iidesuyo.

İsti bulaqlara getmək istəyərdim, yaxşı bir yer varmı?

... İsti bulaqlar deyirsizsə, Hakuba məsləhətdir.

Ədəbiyyat:

1. Cəlilbəyli O.B."Yapon dilində fellərin leksik-qrammatik kateqoriyalarının bəzi xüsusiyyətləri". Bakı, AzAtam-2007, -146səh.
2. A. Axundov "Ümumi dilçilik". Bakı, "Şərq-Qərb", 2011, 280səh.
3. 3.Minna no Nihongo, Tokyo, 2006.
4. Kanji Look and Learn, Japan, 2009.
5. www.nihongo.aikidoka.ru
6. www.animemo.ru

Açar sözlər: fel, şərt şəkli, iradi fellər, şəkilçi

Ключевые слова: глагол, условное наклонение, волеизъявительная глаголы, аффикс

Key words: verb, conditional form, intention verb, affix

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dili və Uzaq Şərqi maraqlı dillərindən sayılan yapon dilinin geniş mövzularından olan felin şərt şəklindən (Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə) söhbət açılmışdır. Burada yapon dilində olan feil formaları haqqında məlumat verilmiş, ancaq əsasən feilin şərt forması geniş formada işıqlandırılmışdır. Azərbaycan dili ilə müqayisədə yapon dilində felin şəkilləri nisbətən azlıq təkil edir. Ancaq bu heç də yapon dili qrammatikasının kasadlığına dəlalət etmir. Sadəcə hər bir dildə olduğu kimi, yapon dilinin də özünün spesifik dil qaydaları mövcuddur. Yəni bir qayda müxtəlif dillərdə müxtəlif cür özünü büruzə verir. Məqalədə geniş və aydın formada şərt formasının 4 növü və onların işlənmə yerləri göstərilmişdir. Həmçinin Azərbaycan dili ilə aydın formada verilən müqayisəli izah məqalənin daha anlaşılıqlı olmasına zəmin yaradır. Hər iki dilin oxşar cəhətləri olduğu kimi, fərqli cəhətləri də mövcuddur. Çətin dil olmasına baxmayaraq, Yaponiyanın özünəməxsus müsbət keyfiyyətlərinin üstünlük təşkil etməsi bu ölkənin dilini də yaxından öyrənilməsinə böyük həvəs yaradır.

SUMMARY

The article discusses the conditional form of the verb in Azerbaijani and Japanese languages. On this article general information about forms of verbs in Japanese has been provided, but the conditional form is widely covered. Forms of verbs are less in Japanese compared to Azerbaijani language. However, this does not indicate the deficiency of Japanese grammar. Just like in every different language Japanese language has its own grammatical rules. 4 sorts of conditional verb have been given clearly in the article. Also, the comparative explanation given in the Azerbaijani language helps to make the article more understandable. Both languages have different features as well as similarities. Despite the difficulty of the language, Japan's unique positive qualities give it a strong impetus to learn the language.

РЕЗЮМЕ

В этой статье речь идет об условном форме глагола японского языка (в сравнении с азербайджанским языком), о самом широко распространенном теме одной из самых интересных языков Дальнего Востока. Здесь имеется информация о всех формах глагола, особенно широко освещено условная форма японского языка. В сравнении с азербайджанским языком в японском языке количество форм глаголов меньше. Но это не значит, что грамматика японского языка скуднее. Просто, как все языки, также и японский язык имеет свои специфические языковые правила. Так как, одно и то же правила, в разных языках по разному обозначаются. В статье, достаточно широко и ясно форме изложено, 4 формы глагола и место их употребления. Азербайджанский и японские языки имеют как схожие, так и различительные черты. Преимущество положительных свойств японского языка, большой интерес к изучению языка этой страны.